

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 48, s. 163–174
<https://doi.org/10.7163/SOW.48.10>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Zabezpieczenie egzystencji na obszarach wiejskich. Przykład gminy Dołhobyczów

Sustainable livelihood in rural areas. Example of Dołhobyczów municipality

Wioletta KAŁAMUCKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Zakład Polityki Przestrzennej i Planowania
Al. Kraśnicka 2 cd, 20-718 Lublin
wkalamuc@umcs.pl

Zarys treści: Celem badania było ukazanie sposobów zabezpieczenia egzystencji mieszkańców gminy Dołhobyczów położonej w województwie lubelskim jako przykładu obszaru peryferyjnego, w którym w okresie wojennym nastąpiło szereg drastycznych przemian zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej. W gminie procesy rozwojowe zachodzą powoli ze względu na peryferyjne położenie i skutki przekształceń własnościowych w rolnictwie (likwidacja PGR-ów). W badaniu wykorzystano założenia koncepcji zabezpieczenia egzystencji, która pozwoliła wykazać specyfikę obszaru oraz występujących tu problemów społecznych.

Słowa kluczowe: zabezpieczenie egzystencji, badania jakościowe, obszary wiejskie, Polska Wschodnia, gmina Dołhobyczów.

Wstęp

Współczesne debaty nad rozwojem znacznie wykraczają poza problematykę ekonomiczną. Od czasów Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r. coraz powszechniej za miernik rozwoju zrównoważonego zaczęto uznawać nie, jak dotąd PKB *per capita*, ale jakość życia stanowiącą zintegrowaną miarę poziomu i sposobu zaspokajania potrzeb łączącą dobrobyt z poczuciem życiowej satysfakcji. Istotnym wyróżnikiem tej kategorii było włączenie do niej elementów niematerialnych oraz ich subiektywnej oceny. Wydawało się, że w sytuacji stałego wzrostu gospodarczego i podnoszenia poziomu życia to właśnie one powinny decydować o wyniku ogólnym i wskazywać na postęp we wdrażaniu deklarowanego wzorca rozwoju zrównoważonego. Tymczasem optymistyczną wizję przyszłości, w której przy wzroście gospodarczym stopniowo rozwiązywane są problemy zagrożeń środowiska przyrodniczego i następuje rozwój sfery potrzeb wyższych, zaburzyły rzeczywiste problemy wynikające z pogłębiania się różnic między krajami i regionami o różnym stopniu rozwoju. W wielu obszarach narastały procesy ubóstwa, głodu, dotkliwie odczuwano skutki naruszenia równowagi ekologicznej.

W latach 90. XX w. pojawiła się koncepcja zabezpieczenia egzystencji wywodząca się z nauk społecznych, w której przedmiotem dyskusji i badań stało się zabezpieczenie

podstawowych potrzeb jednostki i społeczności. Koncepcję tę wykorzystywano najczęściej w odniesieniu do grup ludności ubogiej, zmarginalizowanej, która stara się znaleźć sposób na przetrwanie w sytuacjach, w których jest dyskryminowana, wykluczona z życia politycznego, pozbawiona środków do życia (Czerny 2008). W tej bowiem problematyce – redukcji ubóstwa, zaczęto widzieć możliwości jej zastosowania, a przez to w realny sposób przyczyniać się do niwelacji istniejących nierówności społecznych i dysproporcji rozwoju. Stosowanie tej samej koncepcji jako podstawy badań i praktycznych programów jest postrzegane jako jedna z jej najmocniejszych stron, gdyż w literaturze często zwraca się uwagę na rozbieżności między badaniami nad rozwojem i stosowanymi w praktyce rozwiązaniami (Lisocka-Jaegerman, 2011). Nawiązuje ona do koncepcji wychodzących poza klasyczne elementy rozwoju zrównoważonego (środowisko-społeczeństwo-gospodarka), w których akcentuje się złożoność tej problematyki również w kontekście negatywnych skutków globalizacji (Pawłowski 2013).

Podstawy koncepcji zabezpieczenia egzystencji

Za twórców koncepcji uznaje się R. Chambersa i G.R. Conwaya (1991), którzy ujmują zabezpieczenie egzystencji (*livelihood*) jako zjawisko dynamiczne, odzwierciedlające funkcjonowanie społeczności w oparciu o zestaw zasobów materialnych i niematerialnych oraz zróżnicowanych i wzajemnie powiązanych czynników warunkujących dostęp do nich od skali lokalnej po globalną. Koncepcja odnosi się do mechanizmów zachowań społeczności określonych terytoriów w obliczu zmieniających się warunków życia.

Według wspomnianych autorów *livelihood* obejmuje 3 elementy: możliwości, aktywa (środki materialne i niematerialne zwane przez nich społecznymi) oraz działania konieczne do uzyskania i zabezpieczenia środków do życia. Jest definiowane w sposób następujący: „Zabezpieczenie podstaw egzystencji obejmuje możliwości, środki (aktywa), czyli zapasy, zasoby, roszczenia, dostęp, i działania potrzebne dla uzyskania środków do życia. *Livelihood* jest zrównoważone, gdy ludzie mogą sobie poradzić w życiu i znieść stres i wstrząsy, utrzymać lub zwiększyć swoje możliwości i zasoby oraz zapewnić zrównoważone możliwości utrzymania następnych pokoleń, wnosząc wkład netto w inne środki do życia na poziomie lokalnym i globalnym oraz w perspektywie krótko i długoterminowej” (Chambers i Conway 1991, s. 14).

Koncepcję zabezpieczenia egzystencji, uwzględniającą wzajemną zależność szeregu czynników, uznano za nowy punkt wyjścia w myśleniu o rozwoju. Była ona doskonalona zarówno pod względem analitycznym, jak i operacyjnym. Do początków XXI w. szczególnie znaczenie dla badań i konkretnych programów pomocowych miały koncepcje sformułowane przez naukowców brytyjskiego Instytutu Badań Rozwoju (IDS), Uniwersytetu Sussex w Brighton w ramach specjalnego programu badawczego i brytyjskiego Departamentu Development International (DFID). Duży oddźwięk miały również badania ONZ w ramach UNDP oraz koncepcje organizacji pozarządowych CARE i Oxfam. Ważnym wkładem w badania było przedstawienie ram analizy *livelihood* w odniesieniu do obszarów wiejskich, które stanowiły główny obszar badań IDS. Obejmowały one 3 zasadnicze elementy: zasoby, strategie oraz procesy instytucjonalne i struktury organizacyjne. Aby podkreślić rolę zasobów jako podstawy do tworzenia bazy zabezpieczenia egzystencji, określono je jako kapitały (ryc. 1).

Ryc. 1. Koncepcja zrównoważonego zabezpieczenia egzystencji wg DIFD, za Lisocka-Jaegermann 2011
Sustainable livelihood concept by DIFD after Lisocka-Jaegermann 2011
 Podatność na zagrożenia – Vulnerability, Środki – Livelihood assets, Kapitał – Capital: Ludzki – Human, Społeczny – Social, Przyrodniczy – Natural, Fizyczny – Physical, Finansowy – Financial, Wpływ i dostęp – Impact and access, Przekształcenia struktur i procesów – Transformation of structures and processes, Strategie zabezpieczenia egzystencji – Livelihood security strategies, Zabezpieczenie egzystencji (efekt) – Livelihood security (results)

Tak zarysowane ramy koncepcji są zaprzeczeniem często stosowanej analizy sektorowej. Ich zadaniem jest połączenie różnych perspektyw, aby pomóc zainteresowanym stronom w zaangażowaniu się w spójną debatę o wielu czynnikach, które wpływają na warunki życia, ich względnym znaczeniu i interakcjach, jakie między nimi zachodzą. To z kolei powinno pomóc w identyfikacji właściwych punktów wejścia do wsparcia działań na rzecz zabezpieczenia egzystencji.

Koncepcja zabezpieczenia egzystencji znalazła zastosowanie głównie w badaniach obszarów wiejskich w krajach słabo rozwiniętych, chociaż pewna liczba prac odnosi się też do terenów miast i suburbiów. Okazała się również przydatna w badaniach w krajach byłego bloku sowieckiego, m.in. w Gruzji, Armenii, Albanii, Rumunii. W Polsce badań takich brakuje. Jednym z nielicznych przykładów z Polski, w których ją wykorzystywano, są prace A. Stennig (2000) dotyczące przemian społecznych w Nowej Hucie. Jeden z elementów koncepcji – strategie analizowali M. Dudek i P. Chmieliński (2015). Koncepcja stanowiła natomiast obiekt szeroko zakrojonych badań polskich geografów na terenie Ameryki Łacińskiej (m.in. Czerny 2008, 2013; Lisocka-Jaegerman 2011, 2015).

Przedmiot badań i metody badawcze

W niniejszym artykule przedstawione zostaną wyniki badań z zastosowaniem koncepcji zabezpieczenia egzystencji na terenach wiejskich w województwie lubelskim. Województwo stanowi przykład obszaru uznawanego za zapóźnioną cywilizacyjnie część Polski, dla określenia której używa się takich nazw jak „Ściana wschodnia” czy „Polska B”. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. według wskaźników ekonomicznych lubelskie było najbiedniejszym regionem nie tylko kraju, ale całej Wspólnoty. Szeroko zagadnienie to omawiają Widomski i in. (2015). Szczególnie niekorzystna sytuacja ma miejsce we wschodniej części województwa, która po II wojnie światowej stała się obszarem przygranicznym. Przedmiotem badań szczegółowych była gmina Dołhobyczów, położona przy granicy z Ukrainą, najbardziej oddalona od siedziby władz województwa (ryc. 2).

Ryc. 2. Położenie gminy Dołhobyczów
Location of Dołhobyczów municipality
 Opracowanie/*Elaboration:* Krzysztof Łoboda.

Obszar gminy kształtowały liczne i burzliwe przemiany geopolityczne, ustrojowe, społeczne, które nie stwarzały stabilnych warunków dla rozwoju tego obszaru. Na tle gmin sąsiednich wyróżnia się ona obecnością nowego przejścia granicznego, które może stać się istotnym impulsem rozwojowym.

W badaniach prowadzonych na terenie gminy w 2015 i 2016 r. wykorzystane zostało podejście określane jako triangulacyjne, w którego skład wchodziły: statystyczna analiza danych na temat warunków i poziomu życia mieszkańców, badanie kwestionariuszowe 163 gospodarstw domowych, ustrukturyzowane wywiady pogłębione w wybranych gospodarstwach stanowiących kontynuację badania kwestionariuszowego, obserwacje terenowe i badania o charakterze jakościowym, dotyczące obszarów funkcjonowania gospodarstw domowych i lokalnych praktyk ekonomicznych oraz wywiady z kluczowymi informatorami w znaczących dla obszaru instytucjach.

Specyfika gminy Dołhobyczów

Gmina Dołhobyczów, położona w województwie lubelskim przy granicy z Ukrainą, ma charakter wybitnie rolniczy. Około 94% jej powierzchni zajmują urodzajne gleby wytworzone z lessów. Na współczesny stan użytkowania ziemi i charakter gospodarki rolnej w znacznym stopniu wpłynęły procesy kształtujące się w wyniku zmian politycznych, ekonomicznych i społecznych związanych z reformami rolnymi po odzyskaniu niepodległości oraz przesiedleniami ludności po zakończeniu II wojny światowej. Teren województwa lubelskiego był miejscem akcji „Wisła” w czerwcu 1947 r. Objęła ona tereny pograniczne, na których dochodziło do konfliktów na tle narodowościowym. W jej wyniku ludność ukraińską przesiedlono na teren Związku Radzieckiego lub Ziemię Zachodnią, które zostały przyłączone do Polski po II wojnie światowej. Na miejsce ludności ukraińskiej sprowadzono ludność polską – repatriantów z terenów zajętych przez Związek Radziecki. Potem do Państwowych Gospodarstw Rolnych powstających na gruntach dawnych majątków ziemskich, przejętych w wyniku reformy rolnej przez państwo oraz gospodarstw opuszczonych przez ludność ukraińską, napłynęła ludność z różnych regionów Polski.

Do gwałtownych zmian o podłożu ludnościowym tuż po wojnie należy dodać jeszcze zmiany granicy państwowej w latach 50., które objęły również terytorium analizowanej gminy. Przeprowadzona w 1951 r. korekta była największą w historii powojennej Polski i jedną z największych w powojennej historii Europy. Dotyczyła wymiany 480 km² w powiecie sokalskim na podobną powierzchnię w okolicach Ustrzyk Dolnych w Bieszczadach. Powodem przymusowej korekty było zainteresowanie Związku Radzieckiego pokładami węgla kamiennego oraz ważnej linii kolejowej, które znalazły się na terytorium Polski. Na skutek przesunięcia wschodnia granica gminy stała się granicą Polski, a gmina Dołhobyczów uzyskała status gminy przygranicznej. Nieoczekiwana zmiana granic wspomniana jest przez starszych mieszkańców gminy posiadających rodziny na zajętej obszarze jako jedno z traumatycznych wydarzeń.

W kontekst podatności obszaru na gwałtowne wstrząsy wpisują się powiązane ze zmianą ustroju przemiany własnościowe, które w opisywanej gminie odegrały znaczącą rolę. Według danych Archiwum Państwowego w Zamościu w 1945 r. do majątków ziemskich należało 6560,71 ha to jest 30,6% obecnej powierzchni gminy. W początkach lat 90. w posiadaniu PGR-ów znajdowało się już prawie 50% gruntów ornych, co odróżniało ten teren od znaczącej liczby innych gmin województwa, gdzie nie było państwowych gospodarstw. W gminie Dołhobyczów utworzono 2 duże kombinaty: Dołhobyczów i Przewodów.

Przekształcenia ustrojowe z 1989 r., a w szczególności likwidacja PGR-ów, spowodowały kolejne gwałtowne zmiany w gospodarce gminy i sytuacji ludności. Jak wynika z danych GUS, gmina na koniec 2015 r. liczyła 5695 osób. Stały ubytek ludności obserwuje się od lat 90. Zmiany w wyniku ruchu naturalnego ludności nie były duże (-190 osób w latach 1995–2015). Na zmniejszenie potencjału ludnościowego zdecydowanie większy wpływ miały migracje, które w latach 1995–2015 spowodowały ubytek 1287 osób (około 20% ludności gminy). Krytycznym okresem był rok 1992, gdy rozpoczął się okres likwidacji PGR-ów. Saldo migracji pomiędzy rokiem 1992 a 1993 r. wzrosło kilkunastokrotnie (z 0,9% do 15,3%).

Ludność gminy charakteryzuje się bardzo niskim poziomem wykształcenia. Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. 11% ludności posiadało wykształcenie wyższe (w województwie lubelskim 17%, w Polsce 17,4%), 2,4% wykształcenie policealne, 11,3%

średnie ogólnokształcące, a 18,2% średnie zawodowe. Wykształceniem zasadniczym zawodowym legitymowało się 20,3% mieszkańców gminy, gimnazjalnym 5,9%, podstawowym 28,3%, a 2,5% mieszkańców nie ukończyło szkoły podstawowej lub nie posiadało wykształcenia (w województwie 2%, w Polsce 1,4%)

Gmina należy do największych pod względem powierzchni (213 km²) w województwie, a jednocześnie do najstąbiej zaludnionych – zaledwie 27 os/km² (w województwie lubelskim 85, a na terenach wiejskich województwa 48 os/km²; GUS 2015). W 13 sołectwach, w których istniały Państwowe Gospodarstwa Rolne po ich likwidacji bardzo odczuwalnym zjawiskiem stało się bezrobocie. Liczba osób bezrobotnych z początkiem XXI w. wynosiła ponad 700 i stopniowo zmniejszała się do 485 w 2015 r. Stopień bezrobocia obrazuje udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym. W 2003 r. wynosił on niemal 21%, w 2015 r. zmalał do 13,8%, ale jest nadal bardzo wysoki, ponad dwukrotnie wyższy niż w Polsce (tab. 1).

Tabela 1. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2003–2015 (%)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
POLSKA	13,2	12,4	11,4	9,4	7,1	6,0	7,7	7,9	8,0	8,7	8,8	7,5	6,5
LUBELSKIE	13,1	12,3	11,6	10,5	8,7	7,5	8,6	8,7	8,9	9,6	9,9	8,7	8,1
Powiat hrubieszowski	16,4	15,6	14,3	13,3	12,3	10,9	12,0	12,2	12,7	13,8	14,2	12,6	12,3
Dołhobyczów	20,9	20,2	17,8	17,7	16,2	14,1	15,7	14,2	14,6	16,4	16,6	14,8	13,8

Źródło: Główny Urząd Statystyczny.

W 2015 r. na terenie gminy było 358 osób zatrudnionych poza gospodarstwem, co daje wskaźnik liczby osób pracujących poza gospodarstwem rolnym na 1000 mieszkańców niewiele ponad 60. Jest on niemal dwukrotnie niższy niż dla terenów wiejskich w Polsce (111). W niektórych opracowaniach (Wesołowska 2010) zwrócono uwagę na wysoki poziom przedsiębiorczości w gminie Dołhobyczów wyrażony liczbą osób zarejestrowanych jako prowadzące działalność gospodarczą. W Rejestrze Ewidencji Działalności Gospodarczej w gminie do końca 2014 r. znajdowało się 705 wpisów, ale aktywną działalność prowadziło tylko 131 osoby (stan na koniec 2014 r.).

Poziom życia w istotny sposób kształtują wynagrodzenia. Według szacunkowych danych GUS średnie wynagrodzenie w gminie, wynoszące w 2014 r. 3195 zł, było o 500 zł niższe niż w województwie lubelskim i o 1000 zł niższe niż w kraju.

Warunki życia mieszkańców charakteryzują wskaźniki zasobów mieszkaniowych oraz infrastruktury technicznej. Dla gminy Dołhobyczów większość wskaźników odnoszących się do mieszkań jest niższa niż dla województwa i kraju. Jak wynika z danych GUS, przeciętna powierzchnia mieszkania w gminie wynosiła w 2015 r. 66 m² i była o ponad 10 m² mniejsza niż w województwie lubelskim (76,2 m²). Na terenie gminy buduje się niewiele. W latach 2008–2015 wybudowano 91 mieszkań. Większość z nich – 70, oddano do użytku w 2010 r. W ostatnich latach przybywa rocznie 1 do 3 mieszkań. Mieszkańcy gminy Dołhobyczów mają możliwość korzystania z opieki zdrowotnej na poziomie podstawowym. Pogotowie ratunkowe znajdujące się w Hrubieszowie oddalone jest od południowej części gminy o ponad 50 km. Na terenie gminy nie ma żłobka ani przedszkola. Do 2014 r. w Dołhobyczowie istniał bardzo potrzebny w regionie rolniczym Zespół Szkół o profilu rolniczym, który zamknięto z powodu braku uczniów. Dostępność do usług mieszkańców

mniejszych wsi jest bardzo słaba. W kilkunastu wsiach nie ma sklepów. Bieżące zaopatrzenie zapewniają firmy zajmujące się handlem obwoźnym.

Ożywienie w życiu społecznym gminy nastąpiło dzięki powstaniu Przygranicznego Centrum Kultury i Rekreacji organizującemu cykliczne imprezy kulturalne. Część środków przeznaczona jest na organizację imprez partnerskich wspólnie ze stroną ukraińską – gminą Chorobów i rejonem sokalskim. Współpraca odbywa się w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Skutkiem realizacji programu jest m.in. oddanie do użytku nowoczesnego przejścia granicznego. W ramach współpracy realizowano projekt: „Poprawa stanu środowiska i jakości życia mieszkańców przygranicznych gmin Dołhobyczów i Chorobów poprzez usprawnienie systemów zbiórki, składowania i segregacji odpadów”. Jednym ze zobowiązań projektu było wykonanie Transgranicznego Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Chorobów (Ukraina) i Gminy Dołhobyczów (*Transgraniczny...* 2013). Jest to zagadnienie istotne dla zrównoważonego rozwoju ze względu na ciągłość przyrodniczą obszaru i występowanie wysokich walorów przyrodniczych. Przyjęte w Programie zadania powinny być zrealizowane do 2020 r.

Wyniki badań ankietowych

W badaniach ankietowym, szerzej omówionych przez autorkę w innym opracowaniu (Kałamucka 2017), wzięło udział 610 osób, w tym 195 dzieci, z 163 gospodarstw domowych. Pozwoliły one na poznanie różnorodności sposobu zabezpieczania swoich potrzeb i oceny możliwości ich poprawy. Badane gospodarstwa składające się wyłącznie z osób dorosłych stanowiły 40%. W podobnym odsetku reprezentowane były gospodarstwa wielopokoleniowe. Najmniej liczną grupą, stanowiącą 3%, były rodziny niepełne (osoba dorosła i dziecko lub dwójka, trójka dzieci). Głównym źródłem utrzymania wśród badanej populacji była praca w gospodarstwie rolnym (53,2%). Praca poza gospodarstwem stanowiła źródło utrzymania dla 28%, emerytury dla 16,6%, a renty dla 2,5%. Ponadto w pojedynczych przypadkach podawano pracę dorywczą, pracę za granicą, własną działalność. Podane źródła utrzymania tworzyły wiele kombinacji, z których najczęstsze to utrzymywanie się rodziny z gospodarstwa rolnego, gospodarstwa i emerytury, pracy zarobkowej i gospodarstwa. Posiadanie ziemi deklarowało 75% ankietowanych gospodarstw. Właścicielami były również osoby wykonujące zawody niezwiązane z rolnictwem: urzędnicy, pracownicy techniczni, nauczyciele. W strukturze wielkości dominowały gospodarstwa od 5 do 15 ha.

Istotną składową kapitału fizycznego badanej populacji oprócz ziemi stanowiły mieszkania i domy. W przeważającej większości były to budynki murowane (70%). Zwraca uwagę niski odsetek budynków nowych, wybudowanych po 2000 r. (8%). Ponad 35% stanowiły budynki starsze, budowane przed 1970 r. Ze względu na istnienie PGR-ów sporo rodzin mieszkało w blokach (35%).

Sytuację finansową charakteryzują średnie deklarowane dochody na osobę. Przedziały wartości, w których respondenci deklarowali swoje dochody były zbliżone do stosowanych w metodyce proponowanej przez GUS w określaniu zasięgu ubóstwa (*Zasięg ubóstwa...* 2015). Z deklaracji respondentów wynika, że 28% gospodarstw jednoosobowych i 13% wieloosobowych należy do zagrożonych ubóstwem. Skalę zagrożenia ubóstwem można określić również na wzór wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej obliczanej jako odsetek osób w gospodarstwach domowych deklarujących brak możliwości realizacji

ze względów finansowych przynajmniej 4 z 9 wskazanych potrzeb, w ludności ogółem (Europejskie Badanie Dochodów i Warunków Życia EU-SILC).

Niektóre z tych i podobnych wskaźników uzyskane od mieszkańców gminy przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Wybrane wskaźniki deprywacji materialnej

Rodzaj wskaźnika	Wartość (%)
Odsetek gospodarstw mających trudności ze spłatą kredytu (wśród zadłużonych)	21,8
Odsetek gospodarstw nieposiadających samochodu	19,7
Odsetek gospodarstw, w których dzieci nie wyjeżdżają na wakacje	70,9
Odsetek respondentów niewyjeżdżających na wakacje	76,9

Źródło: opracowanie własne.

Z danych uzyskanych w wywiadach wynika, że odsetek osób korzystających z dóbr, które określić można jako bardziej luksusowe, jest niższy niż średnie dla województwa i kraju. Posiadanie komputera z dostępem do internetu deklarowało 76,6% gospodarstw, wyposażenie w kuchenkę mikrofalową 57,5%, zmywarkę 38,4% a zamrażarkę 83,5%. O poziomie materialnym rodzin informują również dane o aktywności w korzystaniu z usług finansowych, płynności finansowej i różnych sposobów wyrównywania deficytów finansowych. Niemal 20% osób nie posiadało konta osobistego w banku. Z kredytów korzystało 33% gospodarstw, a tylko 5 osób zadeklarowało inne usługi finansowe. Ponad 35% wskazało na okresowe trudności w regulowaniu bieżących opłat za elektryczność, wodę, podatek rolny.

Respondenci poproszeni o podanie okresu, w którym rodzinie powodziło się najlepiej wskazywali najczęściej lata 80. XX w. i drugą dekadę XXI w. Podstawowym źródłem utrzymania była praca w gospodarstwie rolnym. Podstawą gospodarowania była uprawa roślin: pszenicy, jęczmienia, buraków cukrowych rzadziej ziemniaków, rzepaku. Wśród uprawianych roślin wymieniano również tytoń, chmiel. Ponad 12% gospodarstw prowadziło uprawy warzyw i owoców na sprzedaż (fasola, cebula, marchew, dynie, jabłka wiśnie, maliny), a 68,7% również na własne potrzeby. Hodowlą zwierząt na sprzedaż zajmowało się tylko 11,7% gospodarstw. Najczęściej była to trzoda chlewna i bydło (opasy), drób, a ponadto owce i króliki. Chów zwierząt na własne potrzeby prowadziło 34,4% gospodarstw, a więc o połowę mniej niż uprawę warzyw. Rodziny, w których nikt nie miał dodatkowej pracy poza gospodarstwem, stanowiły 25,2%, gospodarstwa z jedną osobą pracującą dodatkowo poza gospodarstwem rolnym 34,4%, dwoma 29%, trzema 9,2%. Problem bezrobocia dotyczył 33,1% badanych gospodarstw. Najliczniejszą grupę stanowiły rodziny, gdzie bezrobotną była jedna osoba (62,5%). Spośród 43 rodzin, które dotknął problem bezrobocia w 15. bezrobotnymi było od 2 do 4 osób.

Skalę migracji pokazały odpowiedzi na pytanie o pobyty za granicą w ciągu ostatnich 15 lat i wcześniej. Przed rokiem 2000 za granicą przebywało tylko 7,1% respondentów, w ciągu ostatnich 15 lat – aż 36,7%. Najczęściej wyjeżdżała jedna osoba z rodziny (19,7%), nieco rzadziej dwie (12,4%) i trzy (7,3%), ale w rodzinach, z których wyjeżdżano za granicę, prawie 20% stanowiły rodziny, gdzie przebywało za granicą 4 osoby lub więcej. Wśród krajów wymieniane były przede wszystkim: Niemcy, Belgia, Włochy, Szwajcaria, Irlandia, Wielka Brytania, Dania, Austria, Holandia, Francja, Norwegia oraz USA i Węgry. W 29 rodzinach były osoby, które wyjechały z Polski na stałe.

Strategie migracyjne akceptowane były powszechnie w odniesieniu do dzieci respondentów. Na pytanie o możliwość pozostania dzieci w miejscu obecnego zamieszkania w przyszłości tylko 22% osób wskazało, że chciałoby, aby pozostały one tutaj. Najczęstszym wskazaniem na zmianę zamieszkania było większe miasto (44,7%) lub inne miasto (22,1%). Stosunkowo często, bo w 12,1% odpowiedzi, pojawiła się zagranica. Prawie jedna czwarta osób, z którymi przeprowadzono wywiad, rozważała wyjazd na stałe z miejscowości, w której mieszka, aby zapewnić sobie i rodzinie lepsze warunki życia.

Kolejny niezwykle istotny element współtworzący zabezpieczenie egzystencji to kapitał ludzki, najczęściej opisywany wcześniej omówionymi parametrami demograficznymi, jakością wykształcenia i poziomem zdrowia. W omawianej populacji nie był on wysoki. Mimo stosunkowo już wysokiego odsetka osób z wykształceniem wyższym (27%) i średnim (43,8%) ponad połowa respondentów wskazała, że w ich życiu istniały przeszkody w dalszym kształceniu. W odpowiedziach precyzujących rodzaj przeszkód stosunkowo często pojawiały się motywy ekonomiczne: brak pieniędzy (17,9%), konieczność pomocy rodzinie, (11,9%), podjęcie pracy (25,5%), ale również powody wynikające ze słabej dostępności do szkół i jakości wykształcenia – brak odpowiednich szkół w okolicy (11,9%), brak wiedzy (7,1%), brak motywacji (7,1%). Poziom aspiracji obecnego pokolenia rodziców wobec wykształcenia swoich dzieci jest natomiast bardzo wysoki. Pokazuje to tabela 3.

Tabela 3. Zestawienie poziomu wykształcenia rodzin, z których wywodzą się respondenci z poziomem wykształcenia, jaki uznają za właściwy dla swoich dzieci (%)

Jakie było wykształcenie Pani rodziców, gdy miał Pan(i) 14 lat?	Odpowiedzi (%)	Jaki poziom wykształcenia swoich dzieci uważa Pan(i) za właściwy?	Odpowiedzi (%)
podstawowe	43,9	podstawowe	0,8
zawodowe	20,9	zawodowe	1,6
średnie	18,7	średnie	14,0
wyższe	16,5	wyższe	83,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów.

Kontakty z rodziną, stanowiące główną formę wsparcia, uzależnione były od odległości, w jakiej mieszkała. Z deklaracji respondentów wynika, że prawie 50% utrzymywało codzienne kontakty z bliską rodziną (49,4%), a niemal 27% co najmniej raz w tygodniu. Znacznie mniejszą aktywność wykazywali respondenci w odniesieniu do kontaktów i działań na szerszym forum – wsi, gminy. Niemal połowa (46,2%) wskazała, że nie ma wpływu na to, co dzieje się w otoczeniu. W różnego typu organizacjach działało 10,7% osób. Częściej brano udział w zebraniach z zarządkiem gminy, radnymi (24,2%), spotkaniach, prelekcjach na terenie gminy (16,2%). Podobny odsetek osób (17%) zadeklarował, że osobiście lub osoba z bliskiej rodziny zgłaszali uwagi do dokumentów związanych z rozwojem gminy, takich jak plan zagospodarowania, strategia itp. Duża była natomiast frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2015 r. (72% respondentów). Wyniki oceny możliwości wpływu na sytuację w miejscowości, w której mieszkał respondent, wskazują, że możliwości takie wiązano przede wszystkim z władzami gminy (85,4%), następnie sołtysiem (72,8%), władzami powiatowymi (68%), wojewódzkimi (59,8%), w najmniejszym stopniu z władzami państwowymi (54,5%). Mimo biskości i małej stabilności politycznej na Ukrainie na wpływ sytuacji międzynarodowej wskazało tylko 33,9% respondentów.

W zabezpieczeniu egzystencji na obszarach wiejskich dużą rolę odgrywa kapitał środowiskowy. Można przyjąć, że ma on dwa wymiary. Pierwszy można utożsamiać z kapitałem początkowym względem innych. Środowisko ma charakter zarówno materialny, jak i przestrzenny, stanowi więc bazę, w której zachodzą procesy o charakterze przyrodniczym, jak i procesy uwarunkowane społecznie. W wymiarze drugim pełni rolę kapitału scalającego te procesy poprzez percepcję swojego miejsca na ziemi i stopnia satysfakcji, jaki ludzie uzyskują z takiego położenia. Satysfakcja ta współtworzy jakość życia – centralną kategorię rozwoju zrównoważonego.

Znaczenie tego kapitału dla mieszkańców poznano w badaniu poprzez opinie na temat stanu środowiska i krajobrazu, korzystania z zasobów środowiska, wpływu na zdrowie, doświadczania jego uciążliwości w życiu codziennym. Zdecydowana większość respondentów – 82,3%, przekonana była o czystości ekologicznej gminy. Zmiany, jakie zaszły w ostatnim czasie w środowisku, zauważał tylko co czwarty respondent, przy czym nie zaznaczył się wyraźny kierunek tych zmian. Zmiany na gorsze zauważyło 13,2%, a na lepsze 11,2% pytanym osób. Wysoko oceniono wpływ najbliższej okolicy na zdrowie, a więc pośrednio na kapitał ludzki. Przekonanie, że jest on pozytywny, wyraziło 82,1%. Podobną opinię mieli respondenci o spożywanej żywności – 83,3%, chociaż ta tylko u 41% respondentów pochodziła z własnego gospodarstwa. Korzyści płynące ze środowiska w miejscu zamieszkania oceniane były różnie.

Bardzo wysoko zostały ocenione walory krajobrazowe. Aż 96,5% respondentów uznało, że podoba im się krajobraz w okolicy, w której mieszkają. Nie przełożyło się to jednak na stopień użyteczności krajobrazu i możliwość wykorzystania go dla rozwoju. Tylko 39,3% osób uznało, że walory środowiska i występujące tu zabytki mogą sprzyjać rozwojowi miejscowości. Podobny odsetek (38,9%) stanowili respondenci, którzy możliwości rozwoju widzieli w położeniu miejscowości przy granicy. Inne aspekty kapitału zawarte były we wskazaniach dotyczących zalet mieszkania w obecnym miejscu. Respondenci wymieniali ciszę, spokój (38,9%), bliskość przyrody, dużo lasów, dużo zieleni, czyste środowisko (27,7%), posiadanie ogrodu (6%), bardzo dużo przestrzeni, swobodę, (1%).

W koncepcji zabezpieczenia egzystencji elementem końcowym jest ocena efektów, jakie wynikają z podejmowanych działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb własnych i rodziny w oparciu o pozostające w dyspozycji aktywa materialne i niematerialne. Odzwierciedlało je pytanie podsumowujące przeprowadzony wywiad: „Czy jest Pan(i) zadowolony(a) ze swojego życia?”. Wobec różnorodnych problemów i trudności zaskakująco niski był odsetek niezadowolonych ze swojego życia – tylko 4,2% osób. Osoby niezdecydowane stanowiły 14,9%. Zatem odsetek zadowolonych był wysoki – wynosił 80,9%. Należy rozważyć, co jest przyczyną „paradoksu zadowolenia”. Może on wynikać z procesów adaptacyjnych, na które mają wpływ tradycyjne wartości związane z życiem na polskiej, lubelskiej, wschodniej wsi.

Spojrzenie ze strony aktorów lokalnych

Wywiady przeprowadzone z władzami, liderami lokalnymi, mieszkańcami pozwoliły stwierdzić, że postrzegają oni gminę jako obszar peryferyjny, na którym dodatkowo mocno zażyły konsekwencje likwidacji PGR-ów. Z tego powodu uznawano, że gmina ma gorsze szanse rozwoju. Dużym problemem jest komunikacja oraz słaby poziom infrastruktury

drogowej. Za główny przejaw rozwoju uznawano budowę nowoczesnego przejścia granicznego z Ukrainą i sieciowego marketu Biedronka. Część mieszkańców uważała jednak, że inwestycje te spowodują pojawienie się nieznanymi osobami i zakłóca panujący tu do tej pory spokój. Dochody gminy pochodzą głównie z podatków rolnych. Ich wysokość nie jest tak duża, jak można by się spodziewać z powodu bardzo dobrej obsługi prawnej, pozwalającej wykorzystać istniejące prawo do zmniejszania opłat w dużych prywatnych gospodarstwach popegeerowskich. Był to jeden z ważnych problemów dostrzeganych przez władze gminy. Społeczność gminy w opinii liderów postrzegana jest jako biedna, chociaż istnieje grupa osób zamożnych, głównie właściciele kilkudziesięciohektarowych gospodarstw. W tej grupie wystąpiło zjawisko „głodu ziemi”, wynikającego z posiadania dużej ilości sprzętu zakupionego dzięki funduszom unijnym i jednoczesnym braku możliwości zakupu ziemi, która znajduje się w zasobach państwowych.

Mimo zgłaszanych problemów społecznych uznawano, że mieszkańcy są życzliwi, gościnni. Wójt uznał kapitał społeczny za największy zasób gminy, którą zarządza. Aktywność mieszkańców w procesach rozwojowych jest jednak niewielka i trudno ją pobudzić. Niektórzy wiążą to z finansami: „Wszystko rozbija się o budżet. Władza decyduje, ale bez pieniędzy nic nie można zrobić. Gdyby było wsparcie finansowe ludzie mieliby pomysły na rozwój. Finanse paraliżują rozwój” (z wypowiedzi jednej z nauczycielek szkoły podstawowej w Dołhobyczowie).

Podsumowanie

Przyjęte założenia koncepcji zabezpieczenia egzystencji pozwoliły uzyskać obraz sytuacji w peryferyjnej gminie Dołhobyczów, która odczuwa jeszcze skutki przekształceń własnościowych. W świetle badań ukazujących różne ujęcia (oficjalnej statystyki, badań ankietowych i rozmów z mieszkańcami) jest to obszar doświadczany licznymi wstrząsami, w którym procesy rozwojowe zachodzą bardzo wolno. Głównym problemem jest brak pracy, która mogłaby rozwiązać wiele problemów uboższych rodzin i wstrzymać procesy depopulacyjne. Z badań wynika, że w procesach rozwojowych najwięcej zyskuje miejscowość gminna i większe miejscowości o lepszym położeniu komunikacyjnym. Na skutek tego powiększa się dystans wobec małych wyludniających się wsi oddalonych od głównych dróg. Przekonanie, potwierdzone kilkudziesięcioletnim doświadczeniem, że rozwój zależy od władz państwowych, gminnych, a nie od samych mieszkańców, nie sprzyja podejmowaniu aktywności przez znaczną część mieszkańców.

Koncepcja zabezpieczenia egzystencji, stosowana do tej pory głównie w krajach Globalnego Południa, wydaje się być dobrym sposobem na rozpoznanie sytuacji lokalnej, zwłaszcza terenów wiejskich, również w krajach europejskich. Odchodzi się w niej od analizy sektorowej i dzięki temu uzyskuje pełniejszy obraz rzeczywistości. Jak przedstawiono powyżej, przy jej pomocy można poznać kluczowe problemy związane z nierównościami w rozwoju i bardziej precyzyjnie wskazać miejsca wymagające najszybszej interwencji. Dzięki zastosowaniu takiego podejścia następuje upodmiotowienie ludzi. Zyskuje na znaczeniu kontekst społeczny, dostrzegane są wartości, równie ważne dla rozwoju zrównoważonego, jak zasoby środowiska i gospodarka. Tego typu badania dowartościowują specyfikę kontekstu lokalnego w procesach rozwojowych i warto je podjąć również w innych regionach Polski.

Literatura

- Carney D.**, 2002, *Sustainable Livelihoods Approaches: Progress and possibilities for Change*, DFID, London.
- Chambers R., Conway G.R.**, 1991, *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for 21st century*, IDS Discussion paper 296, Brighton, s. 1–23.
- Czerny M.**, 2008, *Koncepcja zabezpieczenia egzystencji i podatności społecznej w rozwoju regionalnym*, Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 237, s. 171–185.
- Czerny M.**, 2013, *Studia nad koncepcjami zabezpieczenia egzystencji w Andach północnego Peru*, [w:] A, Dudek (red.) *Szczęśliwi i biedni. Wieś i rolnictwo wobec współczesnych wyzwań rozwojowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s.179–190.
- Dudek M., Chmieliński P.**, 2015, *Seeking for opportunities: Livelihood strategies in the challenge of peripherality*, The Journal of Rural and Community Development, 10 (1), s. 191–207.
GUS http://stat.gov.pl/bdl/app/s_trona.html?p_name=indeks
- Kałamucka W.**, 2017, *Jakość życia i zabezpieczenie egzystencji z perspektywy geograficznej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Lisocka-Jaegermann B.**, 2011, *Kultura w rozwoju lokalnym. Dziedzictwo kulturowe w strategiach społeczno-gospodarczych latynoamerykańskich społeczności wiejskich*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Lisocka-Jaegermann B.**, 2015, *Sustainable rural development or (sustainable) rural livelihoods? Strategies for the 21st Century in peripheral regions*, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy, 13 (1), s. 13–20 .
- Pawłowski A.**, 2013, *Sustainable development and globalization*, Problems of Sustainable Development 8 (2), s. 5–16.
- Stenning A.** 2000, *Placing (Post-) Socialism The Making and Remaking of Nowa Huta, Poland*, European Urban and Regional Studies, 7 (2), s. 99–118.
- Transgraniczny Program Ochrony Środowiska dla Gminy Chorobród (Ukraina) i Dołhobyczów, 2013, Zamość* http://www.dolhobyczow.pl/asp/pliki/inne/porgram_ochrony_srodowiska_-_wersja_polska.pdf.
- Wesołowska M.**, 2010, *Rozwój wybranych gmin przygranicznych województwa lubelskiego w świetle badań ankietowych i dokumentów strategicznych*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 26, s. 87–97.
- Widomski M.K., Gleń P., Łagód G., Jaromin-Gleń K.M.**, 2015, *Rozwój zrównoważony jednego z najbardziej ubogich regionów Unii Europejskiej, Województwa Lubelskiego – próba oceny*, Problemy Ekorozwaju, 10 (2), 137–149.
- Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w latach 2012–2015*, GUS (pdf).

Summary

The aim of the study was to present livelihood security of residents inhabiting Dołhobyczów commune located in the Lubelskie Voivodship. This is an example of a peripheral area experiencing a number of drastic changes in both social and economic spheres in the post-war period. In the municipality, development processes are taking place at slow rate due to peripheral location and consequences of ownership transformation in agriculture (liquidation of state-owned farms). The study implemented assumptions related to the concept of livelihood, which allowed to reveal the specificity of examined area and social issues their occurring.

Recenzenci / Reviewers 2017

Redakcja wyraża serdeczne podziękowanie wszystkim Recenzentom za ich trud, zaangażowanie i wiedzę włożone w trakcie recenzowania artykułów przysłanych do czasopisma *Studia Obszarów Wiejskich / Rural Studies*.

*The Editors would like to extend their deepest thanks to all the Reviewers for their special effort, commitment and invaluable contribution in reviewing the papers submitted to *Studia Obszarów Wiejskich / Rural Studies*.*

Jerzy BAŃSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Marek BARWIŃSKI (University of Łódź)
Maria BEDNAREK-SZCZEPAŃSKA (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Mirośław BICZKOWSKI (Nikolaus Copernicus University in Toruń)
Paweł CHMIELIŃSKI (Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute)
Paweł CHURSKI (Adam Mickiewicz University in Poznań)
Gabriela CZAPIEWSKA (Pomeranian University in Słupsk)
Konrad CZAPIEWSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Mirośława CZERNY (University of Warsaw)
Bożena DEGÓRSKA (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Magdalena DEJ (National Institute for Spatial Policy and Housing)
Marta DEREK (University of Warsaw)
Karolina DMOCHOWSKA-DUDEK (University of Łódź)
Sylwia DOŁZBŁASZ (University of Wrocław)
Paulina DUDZIK-DEKO (University of Wrocław)
Małgorzata DURYDIWKA (University of Warsaw)
Jarosław DZIAŁEK (Jagiellonian University)
Jan FALKOWSKI (Kazimierz Wielki University)
Tomasz FIGLUS (University of Łódź)
Anna GROCHOWSKA (University of Wrocław)
Mirośław GROCHOWSKI (University of Warsaw)
Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA (Nikolaus Copernicus University in Toruń)
Renata GUBAŃSKA (Wrocław University of Environmental and Life Sciences)
Marta GWIAŻDZIŃSKA-GORAJ (University of Warmia and Mazury in Olsztyn)
Maria HALAMSKA (Institute of Rural and Agricultural Development PAS)
Krystian HEFFNER (University of Economics in Katowice)
Dariusz ILNICKI (University of Wrocław)
Krzysztof JANC (University of Wrocław)
Pamela JEZIORSKA-BIEL (University of Łódź)
Ewa KACPRZAK (Adam Mickiewicz University in Poznań)
Wioletta KAMIŃSKA (Jan Kochanowski University)
Marek KŁODZIŃSKI (Institute of Rural and Agricultural Development PAS)
Wojciech KNIEĆ (Nikolaus Copernicus University in Toruń)
Anna KOŁODZIEJCZAK (Adam Mickiewicz University in Poznań)
Tomasz KOMORNICKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Roman KULIKOWSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)

Krystyna KUROWSKA (University of Warmia and Mazury in Olsztyn)
Wiesław MAIK (University of Economy)
Roman MATYKOWSKI (Adam Mickiewicz University in Poznań)
Marcin MAZUR (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Damian MAZUREK (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Jolanta MAZUREK (Koszalin University of Technology)
Sylvia MICHALSKA (Nikolaus Copernicus University in Toruń)
Urszula MYGA-PIĄTEK (University of Silesia in Katowice)
Tomasz NAPIERAŁA (University of Łódź)
Iwona NURZYŃSKA (Institute of Rural and Agricultural Development PAS)
Joanna PLIT (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Jacek POTOCKI (Wrocław University of Economics)
Roman RUDNICKI (Nikolaus Copernicus University in Toruń)
Magdalena RZESZOTARSKA-PAŁKA (West Pomeranian University of Technology in Szczecin)
Jerzy SOLON (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Sylvia STASZEWSKA (Adam Mickiewicz University in Poznań)
Łukasz SYKAŁA (National Institute for Spatial Policy and Housing)
Robert SZMYTKIE (University of Wrocław)
Wioletta SZYMAŃSKA (Pomeranian University in Słupsk)
Przemysław ŚLESZYŃSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Maciej TARKOWSKI (University of Gdańsk)
Paulina TOBIASZ-LIS (University of Łódź)
Monika WESOŁOWSKA (Maria Curie Skłodowska University)
Marek WIGIER (Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute)
Rafał WIŚNIEWSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Jacek WOLSKI (Institute of Geography and Spatial Organization PAS)
Oskar WOLSKI (University of Łódź)
Marcin WÓJCIK (University of Łódź)
Katarzyna ZAJDA (University of Łódź)

Informacja dla Autorów

Studia Obszarów Wiejskich to wydawnictwo publikujące oryginalne opracowania naukowe z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, geografii wsi i przestrzennego zagospodarowania kraju w języku polskim lub/i angielskim. Zapraszamy Autorów do nadsyłania wartościowych artykułów. Przestrzegamy poniższych zaleceń formalnych usprawniających prace redakcyjne i przyczyni się do szybszej publikacji nadsyłanych materiałów.

Uwagi ogólne. Zgłoszenie przez autora (ów) tekstu do *Studiów Obszarów Wiejskich* oznacza, że nie jest on przewidziany do druku w innym wydawnictwie. Jest także jednoznaczne z wyrażeniem zgody na jego rozpowszechnianie przez IGIPZ PAN w formie drukowanej i elektronicznej z wykorzystaniem licencji Creative Commons: uznanie autorstwa, 3.0 Polska.

Podstawowym sposobem przekazania materiałów do druku jest przesłanie tekstu i załączników na płycie CD na adres wskazany przez redakcję. Tekst artykułu powinien być napisany zwięźle, ale jasno, przy użyciu edytora MS WORD. Objętość artykułu nie powinna przekraczać 6000 słów. Wszystkie załączniki graficzne muszą być dostarczone w formie osobnych plików. Preferowany format dla danych liczbowych to MS EXCEL, a dla załączników graficznych pliki w formacie JPG, TIF, EPS, CDR*, AL* (*Wymagany zapis do edycji w starszych wersjach programów, na chwilę obecną: Corel Draw do wersji 14, Adobe Illustrator do wersji 11).

Strona tytułowa. Na pierwszej stronie należy w kolejności umieścić: tytuł pracy w języku polskim, tytuł pracy w języku angielskim, imię i nazwisko autora/autorów (cyfry arabskie po nazwisku, umieszczane jako indeks górny, określają odp. afiliację), afiliację, adres (y), e-mail (e), zarys treści (maksymalnie 200 słów powinien zawierać: sformułowanie celu pracy/badań, identyfikację obiektu badań, przedmiotu rozważań, istotę stosowanej metody, najważniejsze wyniki i wnioski), słowa kluczowe (podaje się nie więcej niż 5 słów kluczowych).

Tekst artykułu pisany czcionką Calibri Light 10, interlinia 1,0. Nie należy nadawać odrębnych stylów znakowych i akapitowych oraz specyficznych wyróżnień (kolor, podkreślenia, itd.) fragmentom tekstu. W tekście opracowania, przy powoływaniu się na literaturę, należy podawać nazwisko autora oraz rok publikacji, np. (Nowak 2004; Kowalski 2005, 2007) lub według A. Nowaka (2006), a przy cytowaniu również numer strony, np. według A. Nowaka (2006, s. 6). W powołaniach na więcej prac tego samego autora, które ukazały się w tym samym roku, podaje się: (Nowak 1987a, b). W przypadku wspólnej publikacji dwóch autorów podaje się: (Kowalski i Nowak 1999), a trzech i więcej autorów: (Kowalski i in. 2006).

Podziękowania – opcjonalnie oraz ewentualna informacja o źródłach finansowania publikacji i wkładzie innych podmiotów w opracowanie publikacji (zgodnie z wymogami jakościowymi i standardami etycznymi opisanymi niżej) należy zamieścić po zasadniczym tekście.

Rysunki i fotografie z podpisami i objaśnieniami w j. polskim i angielskim powinny być zamieszczone w tekście, a ponadto dołączone w postaci osobnych plików posiadających numerację zastosowaną w tekście. Wymagana jest wysoka rozdzielczość rysunków i fotografii (min. 300 dpi w plikach rastrowych JPG lub TIF). Dopuszczalne formaty wektorowe (EPS, AI*, CDR*). Tytuł ryciny i źródło w języku polskim i angielskim powinny znajdować się poza rysunkiem, w pliku tekstowym. Objasnienia znaków legendy w języku polskim i angielskim można zamieścić w obrębie ryciny lub poza nią. Rysunki i fotografie drukowane są w kolorze czarno-białym. Należy upewnić się, że po zastąpieniu ew. kolorów skalą szarości i przeskalowaniu do rozmiarów maksymalnie 12,5 x 20 cm będą one wystarczająco czytelne. Zalecany krój czcionki dla napisów będących częścią grafiki (bez możliwości edycji) to Calibri.

Tabele powinny być zamieszczone w tekście. Każda tabela powinna zawierać zwięzły tytuł (u góry) w języku polskim, kolejny numer i źródło danych (u dołu). Wszystkie skróty powinny być objaśnione (tytuł, źródło i objaśnienia należy dołączyć jedynie w pliku tekstowym). W komórkach tabeli nie powinny znajdować się znaki tabulacji (Tab) ani końca akapitu (Enter) – w razie potrzeby można korzystać ze znaku wymuszonego końca wiersza (Shift+Enter). Należy unikać nietypowego formatowania (jak wypełnienia kolorystyczne komórek, różnie grubości linii, itd.).

Spis literatury ograniczony do literatury cytowanej, w porządku alfabetycznym, należy zamieścić poniżej tekstu artykułu według poniższego wzoru:

Artykuły w czasopismach i seriach wydawniczych:

Wójcik M., 2011, *Współczesne kierunki i podejścia badawcze w geografii wsi*, Przegląd Geograficzny, 83, 2, s. 163–185.

Kulikowski R., 2013, *Obszary wiejskie województwa podlaskiego w perspektywie 2050 roku*, Studia Obszarów Wiejskich, 31, s. 129–142.

Rozdziały w pracach zbiorowych:

Zegar J.S., 2014, *Typy społeczno-ekonomiczne indywidualnych gospodarstw rolnych według rodzaju gmin*, [w:] R. Rudnicki, M. Kluba (red.), *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej*, t. 1, *Rolnictwo i Wspólna Polityka Rolna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 57–73.

Książki

Bański J., 2006, *Geografia polskiej wsi*, PWE, Warszawa.

Streszczenie. Na końcu opracowania powinno być zamieszczone streszczenie w języku angielskim zweryfikowane przez *native-speakera*. Objętość streszczenia: około 250–400 słów.

Ocena artykułów i dopuszczenie ich do druku. Wszystkie artykuły niespełniające powyższych zasad będą odsyłane do poprawy. Artykuły podlegają ocenie przez dwóch recenzentów. W procesie recenzowania stosowane jest rozwiązanie, w którym autor (zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review proces*”). Wynik recenzji będzie miał decydujący wpływ na możliwość opublikowania materiału w *Studiach Obszarów Wiejskich*.

Zasady dotyczące recenzowania w *Studiach Obszarów Wiejskich*

1. Do oceny każdej publikacji powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki, w której afiliowani są autorzy publikacji.
2. W przypadku tekstów powstałych w języku obcym, co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.
3. W procesie recenzowania stosowane jest rozwiązanie, w którym Autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. *double-blind review proces*).
4. Wyznaczając recenzentów redakcja wydawnictwa zachowuje ponadto zasadę zapobiegania konfliktom interesów między recenzentem a autorem.
5. Recenzje mają formę pismną i kończą się jednoznacznym wnioskiem do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia, względnie warunkowego dopuszczenia tekstu do publikacji po jego poprawieniu przez autora według uwag zawartych w recenzji. W takiej sytuacji recenzent może zastrzec sobie prawo do ponownego zrecenzowania pracy, po dokonaniu przez autora poprawek wskazanych w pierwszej recenzji. Do publikacji dopuszczane będą prace posiadające dwie pozytywne recenzje (zawierające wniosek o dopuszczenie do publikacji) – wzór recenzji poniżej.
6. Zasady kwalifikowania lub odrzucenia publikacji oraz formularz recenzji są podane do publicznej wiadomości na stronie internetowej wydawnictwa.
7. Nazwiska recenzentów nie są publikowane przy poszczególnych artykułach

Studia Obszarów Wiejskich

ARKUSZ RECENZJI

Tytuł recenzowanego artykułu .....

1. Czy zagadnienie przedstawione w artykule jest istotne pod względem naukowym i może zainteresować szersze grono czytelników?
Czy praca przedstawia oryginalne materiały autorskie, stanowi syntezę czy przegląd badań?
2. Czy tematyka artykułu odpowiada tematyce tomu i profilowi Studiów Obszarów Wiejskich?
3. Czy sposób przedstawienia tematu jest prawidłowy, to znaczy (*odpowiedź: Tak lub Nie*)
  - czy tytuł dokładnie odpowiada treści?
  - czy zagadnienie zostało przedstawione w sposób logiczny?
  - czy wnioski wynikają z treści pracy?
  - czy odpowiednie pozycje literatury zostały uwzględnione?
  - czy ilustracje (tabele wykresy, mapy) są czytelne i wystarczające
4. Sugerowane poprawki (*rozwińcie na odwrotnej lub osobnej stronie*). Drobne poprawki mogą być zaznaczone w tekście artykułu.

WNIOSEK:

Ocena artykułu:

- Bardzo dobra   Dobra   Przeciętna   Temat interesujący, ale słabo przedstawiony

Artykuł warto opublikować (*właściwe podkreślić*):

- w wersji przedstawionej przez autora (-ów)
- z ewentualnymi drobnymi poprawkami sugerowanymi przez recenzentów i/lub redakcję
- po dokonaniu zasadniczych zmian sugerowanych przez recenzentów i redakcję
- artykuł nie nadaje się do publikacji

Wymogi jakościowe i standardy etyczne. W trosce o dochowanie najwyższych standardów redakcyjnych oraz w celu zapobieżenia nierzetelności w publikacjach naukowych określanych jako tzw. *ghostwriting* i *guest authorship* Redakcja *Studiów Obszarów Wiejskich* wymaga od autorów ujawniania informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania publikacji (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.). W tym celu zobowiązuje się autorów do zachowania następujących standardów podczas przygotowywania tekstów składanych do publikacji: 1) w przypadku publikacji naukowych, które nie zostały wykonane samodzielnie, tzn. opracowano je we współautorstwie lub z wykorzystaniem pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub praw-

nej), w końcowej części pracy (w punkcie: „Podziękowania”) należy zawrzeć notę, w której ujawniany jest wkład poszczególnych autorów (współautorów) w powstanie publikacji (artykułu, monografii). Oznacza to konieczność podania ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji kto jest autorem koncepcji, założeń, zastosowanych metod, protokołu itp., wykorzystywanych w toku pracy badawczej – przygotowywania publikacji; główną odpowiedzialność ponosi autor zgłaszający manuskrypt. 2) Autor/współautorzy podają ponadto informację o ewentualnych źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów w opracowanie publikacji (financjal *disclosure*). Redakcja wydawnictwa informuje, że wszelkie przejawy nierzetelności naukowej, zwłaszcza łamanie i naruszanie zasad etyki obowiązujących w nauce, w tym wykryte przypadki *ghostwriting*, *guest authorship* będą dokumentowane i oficjalnie demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

Z *ghostwriting* mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawniania swojego udziału jako jeden z autorów lub bez wymieniania jego roli w Podziękowaniach zamieszczonych w publikacji.

Z *guest authorship* (*honorary authorship*) mamy do czynienia wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca, a pomimo to jest autorem/współautorem publikacji.

Wersja pierwotna. Wersja papierowa i elektroniczna są tożsame, jednakże Redakcja wskazuje wersję papierową jako wersję pierwotną czasopisma.

Adres Redakcji

ul. Twarda 51/55, 00–818 Warszawa
tel. (+48 22) 697 88 34, fax (+48 22) 620 62 21
e-mail: b.solon@twarda.pan.pl

Redaktor Naczelny
Studiów Obszarów Wiejskich
/-/
Dr Konrad Czapiewski

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

tom 48

Marcin WÓJCIK

Odnowa wsi jako przedmiot badań geograficzno-osadniczych

Anna GÓRKA

Krajobraz wiejski jako projekt zbiorowy

Agnieszka LATOCHA

Odradzanie wsi? Przemiany ludnościowo-osadnicze na ziemi kłodzkiej w okresie powojennym

Oskar WOLSKI

Specyfika wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce w kontekście literatury naukowej

Mirosław BICZKOWSKI • Roman RUDNICKI

Odnowa wsi jako czynnik aktywizacji społeczności lokalnych

Krzysztof ROGATKA • Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA

Michał KWIATKOWSKI **Jadwiga BIEGAŃSKA** • **Marcin FELTYNOWSKI**
Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK

Odnowa i rewitalizacja wsi w kontekście realizacji polityki spójności UE na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego

Marta BICZKOWSKA • Arleta CIARCZYŃSKA

Identyfikacja potrzeb a realny wymiar rewitalizacji wsi Dolnego Śląska

Magdalena RZESZOTARSKA-PAŁKA

Model rewitalizacji krajobrazu kulturowego wsi popegeerowskich z uwzględnieniem stopnia jego dewastacji

Pamela JEZIORSKA-BIEL

Uwarunkowania odnowy wsi w Polsce. Przypadek wsi Spycimierz

Wioletta KAŁAMUCKA

Zabezpieczenie egzystencji na obszarach wiejskich. Przykład gminy Dołhobyczów